

**ДАВНЬОРУСЬКИЙ СКАРБ З КИЄВА ІЗ ЗІБРАННЯ МУЗЕЮ
ІСТОРИЧНИХ КОШТОВНОСТЕЙ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ЗНАЙДЕННЯ**

В зібранні МІКУ знаходиться пара давньоруських золотих колтів і два золотих скроневих кільця київського типу. Колти (рис. 1: 1, 2), записані як окрема знахідка з м. Києва, вул. Трьохсвятительська, 4 (?), були опубліковані Т. Макаровою та С. Рябцевою¹. Скроневи кільця (рис. 2: 1, 2) записані як окрема знахідка по вул. Трьохсвятительська, 14². В інвентарній книзі були проставлені старі інвентарні номери, але дослідники не звертали на них уваги.

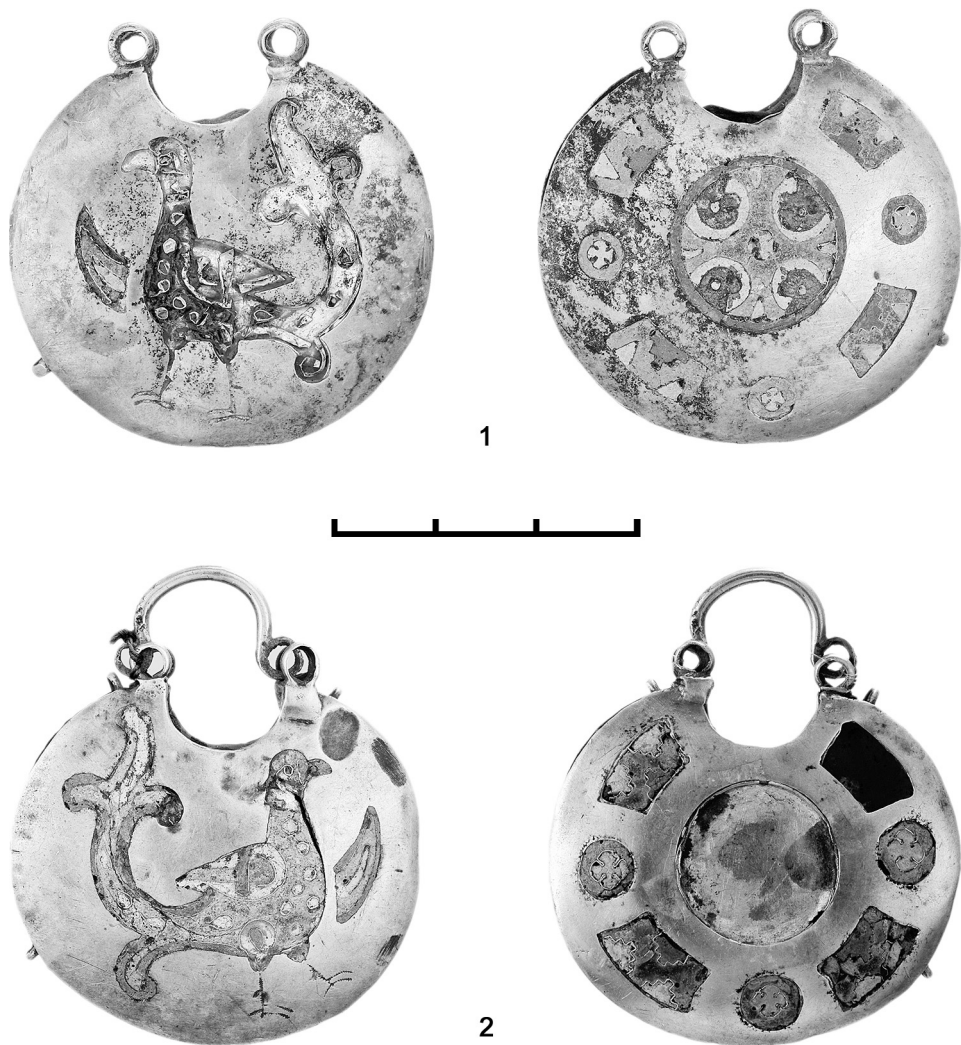

Рис. 1.

Рис. 2.

Дані предмети були знайдені випадково під час земляних робіт у 1914 р. в складі скарбу в м. Києві по вул. Трьохсвятительська, 14 та належали до зібрання музею Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (1913–1915 р.)³.

Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва було засноване у 1910 р. групою київських істориків, археологів і мистецтвознавців. Метою його створення були розшук, охорона та вивчення пам'яток старовини і мистецтва. Діяльність Товариства розповсюджувалась майже на всю територію сучасної України. В 1912 р. воно налічувало 213 членів, у 1916 р. – 195⁴.

Музей Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва був створений у 1913 р. зусиллями членів Товариства О. Ертеля та В. Стефановича. В доповідній записці від 10 липня 1913 р. до Генерал-Губернатора Ф. Трепова О. Ертель писав: «Сегодня утром в музей Цесаревича Александра наконец положено фактически начало музея Киевского Общества Охраны Памятников Старины и Искусств...», відзначаючи, що «...все, что есть в нашем музее, собрано собственными руками моими и моего сотрудника В.А. Стефановича в родном нашем Киеве и его окрестностях, и там пока нет ни одной пожертвованной вещи...». На облаштування трьох вітрин для музею Товариство витратило 31 рубль. 29 травня 1914 р. Рада Педагогічного музею ім. цесаревича Олексія постановила надати приміщення для музею Товариства строком на 2 роки, до 22 травня 1916 р.⁵

В інвентарній книзі музею Товариства скарб був записаний без порядкових номерів: «Скарб на садибі Болоховських (Трьохсвятительська, 14, Київ).

1. Два парних золотих колта, прикрашені перегородчастою емаллю. На лицевій стороні – птах Сирін; на зворотній – вписаний у коло хрест. З одного колта емаль висипалась з лицевій сторони, з другого – зі зворотної сторони, завдяки чому видно роботу майстра.

2. Дві золоті сережки київського типу різних розмірів.
3. Три золоті сережки київського типу неоднакові за розмірами; на намистинах по вісім кружків, в кожному по трикутнику з рельєфної зерні; між кружками горельєфом хрестики з п'яти зернин кожний.
4. Одна золота сережка київського типу; орнаментом служить зображення хреста, рівноконечного, кінці уширені та заокруглені.
5. Дві золоті сережки київського типу не парні; шарики дротяні, наскрізні; ймовірно, існували вставки зі скла або штучного каменя»⁶.

28 травня 1914 р. пані Т.Г. Балаховська-Давидова повідомляла Товариство, що через секретаря О. Мердера також передала до музею у складі скарбу один срібний витий браслет у чотирьох фрагментах зі збереженими відламаними кінцями. Один колт був без дужки⁷.

Київський міський голова М. Суковкін, дякуючи Т.Г. Балаховській-Давидовій і Герцу Григоровичу Балаховському за пожертвування, згадує про декілька фрагментів кераміки у складі скарбу⁸. В звіті Товариства за 1913–1915 р. згадується ще й сережка, срібна великокняжа монета та інші предмети⁹.

З протоколу одного із засідань Товариства від 31 березня 1917 р. дізнаємось, що музейні колекції в ящиках були складовані у Великій Лаврській дзвіниці з дозволу архімандрита Лаври Амвросія, який був почесним членом Товариства. Окремі предмети знаходились на приватній квартирі Мердера та на казенній квартирі, а також при Педагогічному музеї. Бібліотека знаходилась на двох приватних квартирах і при Канівському двокласному училищі. Користування музеєм і бібліотеками було майже неможливим у тогочасних умовах, необхідно було вкотре вирішувати питання про розміщення і збереження колекцій і бібліотеки Товариства. Київський художньо-промисловий музей був готовий надати свої нижні приміщення для ящиків, сейф для найбільш цінних експонатів, і, можливо, місце у другому вестибюлі для окремих предметів, і для бібліотеки¹⁰.

25 і 26 квітня 1917 р. комісар по охороні пам'яток старовини та мистецтва М. Біляшівський просив секретаря Товариства О. Мердера повідомити, коли в найближчий строк за постановою Товариства може бути здійснений прийом колекцій для передачі їх на тимчасове зберігання на час війни в Київський міський музей. 5 червня О. Мердер відповів, що найближчим часом не існує такої можливості, оскільки немає повного інвентаря зібрання та належної упаковки, на які, таким чином, потрібні час і гроші, тому передача колекцій відкладається по незалежним від комітету Товариства причинам¹¹.

Отже, на 1917 р. інвентарна книга музею не велась, знахідки були не інвентаризовані. Завідувач музею О. Ертель побоювався депаспортизації колекції музею. Через нестачу коштів весь інвентар музею не міг бути розміщений в особливих вітринах, і тому довелося змиритись із вузькими дерев'яними полицями. На полицях було легко перемістити та

переплутати предмети, що могло привести до втрати інформації про них і до хибних висновків при їх вивченні. Внаслідок цього переміщення всієї колекції музею в короткий строк, на думку О. Ертеля, могло легко привести до змішання всіх предметів, до їх втрати та руйнації. Таким чином, результат трирічної роботи по збиранню та облаштуванню музею могли бути втрачені безповоротно. До інвентарної книги Товариства, датованої 17–18 лютим 1917 р., було внесено лише 65 одиниць на трьох сторінках¹².

17 та 18 лютого 1919 р. О. Мердер передав М. Біляшівському на зберігання деякі, найбільш цінні предмети з колекції музею Товариства. Збереглися дві його розписки про передачу, за однією з них він передав зі скарбу лише два колти, дужку від одного з них і дві сережки київського типу¹³.

Достеменно невідомо, як саме, в якій кількості, коли безпосередньо були передані колекції музею Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва до Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка. Записані вони були до інвентарної книги археологічного відділу протягом 1920–1926 р. у кількості понад 560 одиниць, з яких більша частина втрачена або депаспортизована¹⁴.

В лютому 1924 р. скарб був записаний до інвентарної книги ВІМу: «1) два колта золоті з перегородчастою емаллю, з одного боку оздоблені геометричним орнаментом, з другого – зображення голуба з фігурним хвостом. У № 27169 у фігурі голуба емалі бракує. У № 27170 – бракує одного бокового щитка й середнього, з якого переховалась сама основа; 2) дві сережки золоті з двома шаричками»¹⁵.

Починаючи ще з 1922 р. в Україні проводилась кампанія по вилученню церковних і музейних цінностей. Речі зі скарбу були внесені до акту № 18 від 13.12.1933 р. разом з іншими золотими музейними предметами та вилучені Київською конторою Держбанку СРСР. Колишній завідувач відділу археології ДІМу Л. Романюк, яка зробила копію старих інвентарних книг музею, зазначила в ній: «В цьому каталозі речі з золота, відмічені олівцем: перевірено 12/ХІІ, 13/ХІІ 1933 р., 2/ІІ 1934 р. «Акт 18» були передані до Держбанку і до музею більше не повернулись». Вона була не права, можливо, не володіла в повній мірі інформацією про повернення з евакуації музейних експонатів із дорогоцінних металів і каміння. Всі експонати, евакуйовані Київською конторою Держбанку СРСР в 1941 р. до м. Уфа, повернулись до Києва в 1946 р.¹⁶

Таким чином, частково можна відновити склад скарбу із садиби Балаховських. За Г. Корзухіною скарб належить до групи скарбів, захованих між 70-ми рр. ХІІ ст. та 1240 р.¹⁷

Примітки:

¹ Макарова Т.И. Перегородчатые эмали Древней Руси. М., 1975. С. 104, № 27-28, табл. 3, 4-5; Рябцева С.С. Древнерусский ювелирный узор. СПб., 2005. С. 331, № 100; МІКУ, інв. № ДМ 6420 (ІМ № 27169), ДМ 6421 (ІМ № 21170).

² МІКУ, інв. № ДМ 6414 (ІМ № 27171), ДМ 6415 (ІМ № 21172).

- ³ Безкоровайна Ю.Г. Музей Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва (1913-1915 рр.) // Національний музей історії України: Тематичний збірник наукових праць. К., 2011. С. 42-58.
- ⁴ Центральний Державний історичний архів України. Ф. 725. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 20; Спр. 44. Арк. 30.
- ⁵ Там само. Спр. 26. Арк. 17; Спр. 44. Арк. 24, 25; Спр. 26. Арк. 79, 79 зв, 116.
- ⁶ Там само. Спр. 26. Арк. 26.
- ⁷ Там само. Арк. 26.
- ⁸ Там само. Арк. 30 зв.
- ⁹ Там само. Спр. 43. Арк. 4-5зв.
- ¹⁰ Там само. Спр. 23. Арк. 33; Спр. 26. Арк. 89 зв.
- ¹¹ Там само. Спр. 26. Арк. 112.
- ¹² Там само. Спр. 84. Арк. 2-4, 4 зв; Спр. 26. Арк. 79, 79 зв.
- ¹³ Там само. Спр. 84. Арк. 6, 6 зв.
- ¹⁴ Рукописний каталог Археологічного відділу Міського музею старожитностей і мистецтв. Кн. V, т. II. Науково-дослідний відділ археологічних фондів НМІУ. № 27169-27172, 294115-29591, 29599-29733, 33525-33615, 33662-33720.
- ¹⁵ Там само. С. 176, № 27169-27172.
- ¹⁶ Полюшко Г.В. Втрачені скарби Лаврського музею. Пошуки і знахідки. К., 2001. С. 16, 17; Безкоровайна Ю.Г. Доля археологічних дорогоцінностей ЦІМу (1930-1940-ві рр.) мовою документів // Національний музей історії України: Тематичний збірник наукових праць. (здано до друку).
- ¹⁷ Корзухина Г.Ф. Русские клады IX-XIII вв. М.-Л., 1954. С. 27-29, группа IV.